

ZUZANA FONIOKOVÁ: Od autobiografie k autofikci. Narativní strategie vyprávění o vlastním životě [From autobiography to autofiction: Narrative strategies of life stories]

Brno – Praha: Host – Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2024. 280 s. ISBN 978-80-275-2266-8; ISBN 978-80-7658-103-6

DOI: 10.31577/WLS.2025.17.3.13

© Institute of World Literature

Slovak Academy of Sciences

© Marcel Forgáč 2025

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0

Vysokú úroveň českého literárnovedného výskumu zameraného na oblasť autobiografického písania reprezentujú v poslednom období dve systematické práce. V roku 2021 publikovala Klára Soukupová monografiu *Vyprávět sám sebe: Teorie autobiografie* (Praha: Univerzita Karlova); autorka sa v nej sústredila na identifikáciu podmienok realizácie poetiky autobiografického naratívu a na rekonštrukciu možností teoretického uchopenia žánru autobiografie s dôrazom na uplatnenie konceptu pozicionality v teórii autobiografie (10). Soukupová prezentuje autobiografiu ako autonómny a svojbytný literárny nefikčný žáner, ktorý oproti fikčným textom umožňuje (okrem mnohého iného) verifikovať informácie podávané autorom diela (pozri 23 – 24). V teoretickom prístupe k žánru autobiografie je zároveň podľa autorky potrebné zohľadňovať skutočnosť, že tematická i kompozičná výstavba autobiografií je ovplyvnená nielen tradíciou tohto žánru, ale tiež rétorikou iných nefikčných textov, napríklad denníkov, korešpondencie, súdnym či politickým diskurzom (31), a v tomto zmysle je nutné autobiografie uchopovať ako určité verbálne konštrukty podliehajúce najrôznejším lingvistickým, literárnym, naratívny i kultúrnym normám (47). Soukupovej monografia sa potom v celom svojom interpretačnom geste snaží rešpektovať skutočnosť, že autobiografie „sice vychádzajú z konkrétného života, ale do literárnej podoby jsou zpracovávány na základě vlivných žánrových modelů. Autobiografický text tedy

není výsostně subjektivní záležitost, protože žánrové konvence a žánrová očekávání formují individuální vzpomínání, realizované v textu“ (30).

Pokiaľ výskum Kláry Soukupovej sa vyznačuje snahou (aspoň relatívne) stabilizovať profil autobiografie ako žánru nefikčnej literárnej produkcie, a to predvedením literárnovednej interpretácie tých diel, ktoré sa podieľajú na upevňovaní povedomia o žánrových normách autobiografie (28), Zuzana Fonioková rozvíja výskumný model, ktorého jadrom je mapovanie takých naratívov, ktoré zo žánru autobiografie vychádzajú, no zároveň jej genologický profil systémovo deformujú, „striktně kladená kritéria porušují a svou autobiografičností zprostředkovávají více či méně nekonvenčními a inovativními postupy“ (2024, 29). V tomto zmysle platí, že názov Foniokovej monografie *Od autobiografie k autofikci* nemá signalizovať rekonštrukciu priamočiareho, lineárneho radu foriem literárnych reprezentácií „od nejvíce k nejméně faktualní, ani od nejtradičnejší k neinovativnější“ (29 – 30). Zámerom takto nazvanej monografie je zachytiť, pomenovať a opísať tie rôzne formy naratívov o vlastnom živote, ktoré sa „pohybují na kontinuu faktualní a fikční narace“ (29).

Metodologickým prostriedkom napĺňania takto formulovaných zámerov sa stávajú viaceré interdisciplinárne spolupracujúce pozície. Fonioková sa prirodzene opiera o metódy literárnej vedy (predovšetkým naratológie), tento základ však dopĺňa a prehl-

buje poznatkami z oblasti konštruktivismu, kognitívnej, naratívnej a kultúrnej psychológie, v interpretačno-analytických komentároch sa odráža aj autorkou postulovaný vplyv feministických a postkoloniálnych teórií. Zapojením poznatkov z týchto disciplín dáva zároveň najavo, že v jej monografii nepôjde len o tematizáciu modelov autobiografického písania. Foniokovej výskum v tomto kontexte uvádza a hlbkovo rieši zložité otázky týkajúce sa problému identity, interpretácie či fikcionalizácie samého seba, sebautvárania, spomienky a spomínania, kultúrnej a individuálnej pamäti a podobne. Tieto problémy sú pre ňu kľúčové do takej miery, že svoju monografiu neidentifikuje ako knihu o autobiografickom písaní, ale ako knihu, ktorá má „svědčit o centrálním postavení problému identity v současném myšlení“ (233).

Interdisciplinárny presah, ktorý Fonioková vo svojej monografii ponúka, je teda enormný, treba však zdôrazniť, že autorka sa vždy vráti k jeho textovo-literárnym implikáciám. A práve v tomto zmysle sa v jej novej monografii ukážu bytostné súvzťažnosti medzi žánrovými variáciami textov autobiografického písania a dynamickými premenami myslenia o probléme identity. Klasická autobiografia s jej tradičnými postupmi, alethetickými efektmi či očakávaniami už nemôže vyhovieť súčasnému mysleniu o identite, v zásade – vzhľadom na premeny vnímania problému identity od modernizmu cez postmodernu až po súčasnú digitálnu dobu a „kultúru selfie“ – začína pôsobiť neautenticky (233 – 234), preto „čím dál rozšířenější jsou [...] autobiografické a autofikční texty, v nichž inovativní narativní strategie i otevřeně fikční (smyšlené) prvky autorům slouží k efektivnějšímu sdělení pocíťované pravdy o sobě samých, o vlastním životě či o společnosti, v níž žijí“ (234).

Široký tematicko-problémový záber autorka koncentruje do štyroch centrálnych kapitol. V prvej kapitole sa zaoberá prejavmi previazanosti narativity a osobnej identity z perspektívy konštruktivismu a naratívnej psychológie. Problematika naratívnej identity je tu exponovaná predovšetkým na príkla-

de prózy Maxa Frischa *Montauk* (1975; čes. 2000) – ide o autobiografickú prózu s prvkami autofikcie, ktorá demonštruje nemožnosť „konstruovat vlastní život bezprostředně a popsat vlastní zkušenost bez určitého stupně fikcionalizace a konstrukce z perspektivy současnosti“ (46, pozri tiež 37). Na tomto základe je Frischovo dielo predstavené ako experimentálna autobiografia, ktorá sa oproti klasickej autobiografii (s týmto rozlíšením Fonioková pracuje systémovo) vyznačuje vehementným upozorňovaním na proces naratívnej konštrukcie identity. Priebeh tohto procesu i jeho teoretickú reflexiu detailne opisuje v pomerne rozsiahlej pasáži venovanej uchopeniu problému identity z pohľadu naratívnej psychológie. Z tejto skutočne dôsledne spísanej prezentácie zásadných koncepcií z danej oblasti okrem iného vyplýva, že „každá (re)konstrukce vlastního života je nerozlučně spjata s interpretací minulosti, přičemž tato interpretace spolu s požadavkem koherence ovlivňuje nejen způsob zobrazení faktů a udalostí, ale také jejich výběr“ (93).

Iným významným faktorom, ktorý ovplyvňuje profil naratívnej identity, je kultúra. Fonioková otvára druhú kapitolu pripomenutím skutočnosti, že „individuální způsoby prožívání, vzpomínání a vyprávění nelze vydělit z kolektivních, kulturně sdílených vzorců“ (93). Vychádzajúc z tohto základu následne usmerní svoje analýzy na problematiku master-naratívov a foriem naratívneho vzdoru. Pokiaľ master-naratívy ako dominantné kultúrne naratívy prezentujú to, čo je považované za normatívnu skúsenosť, a poskytujú indicie pre naše individuálne príbehy, presvedčenia, hodnoty i správanie (103), formy naratívneho vzdoru predstavujú ich kolíznú interpretáciu. Tento typ autobiografickej tvorby Fonioková identifikuje predovšetkým vo vzťahu k spisovateľkám či spisovateľom, ktorí sa vyrovnávajú s problémami vyplývajúcimi z ich dvojitého kultúrneho zázemia (autorka tu prezentuje interpretáciu experimentálnej autobiografie *Válečnice* Maxine Hong Kingston z roku 1976, čes. 1998), pozornosť však venuje aj autobiografickým a autofikčným textom prí-

slušníkov etnických, sexuálnych či rodových menšín, keďže títo „tvůrci leckdy spolu se sociokulturními normami a master-narativy odmítají i tradiční vzory psaní o sobě. Jde o formu narativního vzdoru, kdy texty vytvářejí protinarativy nejen obsahem, ale též formou“ (112). Pomenovaný kontext zároveň vedie Foniokovú k doplneniu funkcií autobiografického písania: autobiografická tvorba sa v naznačených súvislostiach stáva príležitosťou na uplatnenie dosiaľ zanedbávaných hlasov, ktoré dostávajú priestor nielen na sebayjadrenie, ale tiež na formulovanie kritickej reflexie spoločenských noriem a prezentáciu naratívnych alternatív k prevládajúcim kultúrnym modelom a tradičným predstavám o správnom či normálnom živote (110).

Tretia kapitola ponúka naratologicky ukotvenú interpretačnú analýzu autobiografických textov Güntera Grassa (*Při loupání cibule*, 2006; čes. 2007), Christophera Isherwooda (*Christopher and His Kind*, 1976) a Mary Karr (*The Liars' Club*, 1995). Fonioková tu dominantne rekonštruje podmienky, za ktorých sa rozprávačka či rozprávač môže vzťahovať k vlastnej minulosti a svojim minulým verziám; v týchto súvislostiach exponuje predovšetkým problematiku dichotómie rozprávajúceho a rozprávaného „Ja“ v autobiografických naratívoch, koncepciu Doritt Cohn o konsonantnej a disonantnej sebanarácii a model naratívnej perspektívy Wolfa Schmida. Tento teoretický podklad umožňuje autorke sledovať, „jak narativní strategie v těchto dílech pomáhají vyjádřit odlišné postoje autobiografických vypravěčů ke vzpomínání a k vyprávění minulosti tím, že kladou důraz na kontinuitu vlastní existence, nebo naopak na změnu a pocit nesourodosti v čase“ (33).

Záverečná kapitola rekonštruje kontext nástupu a uplatnenia žánru autofikcie. Zachytenie premien kritickej diskusie o probléme autofikčného písania Fonioková sprevádza predstavením vlastnej teoretickej pozície, ktorá spočíva v postulovaní autofikcie „nikoli jako žánru, ale jako strategie záměrného a přiznaného mísení autobiograficky referenčního a fikčního vyprávění“ (177). V afir-

matívnej nadväznosti na výskum Alexandry Effel, Hannah Lawlor, Claudie Groneman, Martiny Wagner-Egelhaaf či Marie Darrieussecq navrhuje Fonioková sústrediť sa nie na autofikciu, ale na autofikčnosť ako stupňovateľný príznak, uplatňujúci sa v celom spektre textov (200 – 202). O autofikcii je potom produktívne hovoriť v tých prípadoch, keď sa autofikčnosť, resp. autofikčné postupy presadia v danom diele v centrálnej pozícii. Na základe vymedzenia zásadných znakov autofikčnosti (pozri 200 – 210) Fonioková následne upozorňuje na špecifické postavenie metaautobiografických autofikcií, ktorých poetologické atribúty dokumentuje analýzou diel Davea Eggersa (*Srdceryvné dílo ohromujícího génia*, 2000, čes. 2002) a Jana Němce (*Možnosti milostného románu*, 2019).

Treba povedať, že zachytené línie autorkinho výskumu zďaleka nevyčerpávajú potenciál jej monografie. Zuzana Fonioková napísala veľkú systematickú prácu obsahujúcu množstvo sekundárnych, navzájom sa prelínajúcich a dopĺňajúcich motívov, vykonala teoretický prieskum mimoriadne problematickej, dynamickej oblasti, ktorá sa vyznačuje exponovaním naratívnych foriem rozrušujúcich už tak krehké stabilizačné kritériá žánru autobiografie, detailne predstavila aktuálny zahraničný výskum a formulovala vlastnú teoretickú pozíciu. Jej monografia zachytáva odklony, variácie, variácie variácií, porušenia, destabilizačné postupy, všetky tie tvorivé pohyby, ktoré subvertujú žánrový základ autobiografie – a v tomto zmysle (na pozadí monografie Kláry Soukupovej) predstavuje pre túto chvíľu vyvrcholenie českého literárnovedného záujmu o problém autobiografického písania.

MARCEL FORGÁČ

Katedra slovenskej literatúry

a literárnej vedy

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

Slovenská republika

marcel.forgac@unipo.sk

ORCID: 0000-0003-1078-2061

Článok vznikol s podporou grantovej úlohy VEGA 1/0666/22 „Slovenská literárna kultúra po roku 1989 (slovník pojmov, subjektov a inštitúcií)“.